
VROOM OF WERELDWIJS

EIGENKLOOSTERS VAN DE GRAVEN VAN HOLLAND

J.T.N. Bartelink

DE WONDERBAARLIJKE REDDING VAN GRAAF DIRK I (1)

Het gebeurde in de winter, toen alle meren en sloten dichtgevroren waren, dat graaf Dirk I per draagstoel over een heel diep meer, bedekt met ijs ging. Maar, zoals iedereen weet is het heel gevaarlijk om over bevroren water te lopen, want als het ijs breekt kun je in diepe maalstromen terecht komen. En inderdaad: juist dat gebeurde er met de graaf. Toen het ijs brak vluchtten alle dragers van schrik weg, en daar was de graaf, helemaal alleen aan zijn lot overgelaten. Alleen een wonder kon hem nog redden. Daarom nam hij zijn toevlucht tot de Heilige Adalbert, die al vaker getoond had de graven goedgezind te zijn. Gelukkig ontfermde St. Adalbert zich over de door het ijs gezakte Dirk I. en zo wist hij hem van een gewisse verdrinkingsdood te redden.

St. Adalbert had, getuige bovenstaand wonder, een goede band met de graven van Holland. Hij was de patroonheilige van het door de graven gestichte eigenklooster te Egmond. Dát de relatie tussen patroonheilige en stichters zo goed was, is voor ons een bemoedigend gegeven, omdat we ons als taak hebben gesteld de theorieën van Bumke (2) te toetsen. Bumke immers veronderstelt dat er een samenhang bestaat tussen opkomst van vorstelijk en landsheerlijk gezag én de vorstelijke eigenkloosters. Hij wijst daarbij onder meer op de volgende punten: vaak groeit de patroonheilige van het eigenklooster uit tot de nationale heilige, zoals bijvoorbeeld St. Denis de nationale heilige van Frankrijk werd. De geschiedschrijving die in kloosters bedreven werd, is vaak geconcentreerd op de dynastie van de stichters. Het klooster kan de taken van een vorstelijke kanselarij vervullen, kloosteroversten kunnen ook als raadgever of als diplomaat optreden, bijvoorbeeld bij missies naar het buitenland. De kloosterkerk kan dienen als grafelijke grafkerk. Voor de vorstelijke familie dient het klooster als plaats om hef te houden. Het klooster kan tot centrum voor hoofse cultuur uitgroeien. Zoals gezegd, zal ik van de door Bumke genoemde punten, proberen aan te geven in hoeverre ze op de Hollandse graven van toepassing zijn.

ST. ADALBERT IN DE GUNST BIJ DE GRAVEN

Dat de relatie tussen de eerste graven van Holland en de H. Adalbert heel hartelijk was, hebben we al kunnen zien bij de door het ijs gezakte graaf Dirk I. Dit was bovendien niet het enige wonder in de *Vita S. Adalberti*, waarin de graven een rol speelden. Ook uit andere gegevens kunnen we leren dat de graven St. Adalbert eem warm hart toedroegen. Zoals in het *Evangelieboek*, waarin zich twee later toegevoegde miniaturen bevinden. Het gaat hier om twee miniaturen, volgens Hof (3) en Cordfunke (4) daterend uit ca. 950 en vervaardigd ter gelegenheid van de stichting van het klooster en van het huwelijk tussen Dirk II en Hildegard van Vlaanderen. In een zeer recente studie veronderstelt Korteweg (5) echter, dat de miniaturen rond 970-975 gedateerd moeten worden, en ter gelegenheid van de voltooiing van het koor en een altaar, of bij de voltooiing van de kerk tussen 970 en 980 vervaardigd moeten zijn.

Op beide miniaturen zijn Dirk II, graaf van Holland en Hildegard van Vlaanderen afgebeeld. Graaf Dirk II heeft een baard, en mede daarom acht Korteweg het waarschijnlijk dat de miniaturen tussen 970-975 gedateerd moeten worden, wanneer Dirk II een volwassen man is. Op het ene miniatuur (afb. 1) is te zien hoe graaf Dirk II en Hildegard van Vlaanderen een evangeliarium neerleggen op een altaar; op het andere miniatuur (afb. 2) maken Dirk II en Hildegard een knieval (*proskuneisis*) voor St. Adalbert ten teken van hun dedicatie en van een intercessie van de kant van de H. Adalbert. Dat deze gehoor gaf aan de oproep van de graaf is te lezen in de *Vitae* en *Miracula S. Adalberti*. Ook schenken de graaf en zijn echtgenote een altaarretabel aan de kerk te Egmond waarvan de inscriptie luidde: 'Op hoop van de eeuwige beloning voor zich, zijn ouders en van de kinderen die zij zouden krijgen.'

Dat St. Adalbert belangrijk bleef voor de graven, blijkt onder andere uit het feit dat gravin Aleydis (6) in 1197 op bezoek komt in Egmond 'om de H. Adalbert te bezoeken'. Het zou ons dan ook niet verbaasd hebben wanneer St. Adalbert uitgegroeid zou zijn tot een nationale heilige, in de periode dat de Hollandse graven uitgroeiden tot landsvorsten van hun gebied. Dat dit niet gebeurd is, ligt minder aan de abdij, die er alles aan gelegen was Adalbert op te sturen (zie ook de missie van abt Floris naar Engeland hierna), (7) dan aan de graven, die van lieverlee steeds meer op Rijsburg, het tweede grafelijke eigenklooster, georiënteerd raakten. Nadat dit klooster in 1133 door gravin Petronilla als een adellijke vrouwenabdij te Rijsburg gesticht was, nam het een aantal taken van de abdij van Egmond over. Toen in de late Middeleeuwen de residentie naar Den Haag verplaatst werd kwam het klooster van Rijsburg dan ook in steeds nauwere betrekking tot het hof te staan.

GESCHIEDSCHRIJVING IN HET KLOOSTER, KANSELARIJ VAN DE GRAAF

Sinds de studies van Opperman (8) en de reacties daarop van onder andere Meilink (9), maar vooral sinds het magnum opus van Hof over de abdij van Egmond kennen we de geschiedschrijving zoals die in Egmond werd bedreven, vrij nauwkeurig. Zeker in de twaalfde eeuw begon men met het optekenen van de oudste geschiedenis: het *Gravenregister* uit ca. 1125 waarin de achtereenvolgende graven vermeld werden, voorzien van genealogische toevoegingen, gecompleteerd met een opsomming van schenkingen aan het klooster. Vanaf dit begin

Hoc regium dicitur a magistro eodumque habendum
Nemo sibi constans animalibus potest amere
Atque liber to quodammodo ut sit iure per

lijkt de geschiedschrijving te Egmond nogal op de abdijsgericht. Het klooster staat centraal, de gebeurtenissen die in Holland plaatsvinden zijn secundair. Wat de graven doen wordt wel opgetekend maar daarbij ligt de nadruk op dat wat de graven voor Egmond doen.

Als volgens Romein (10) de geschiedschrijving ten tijde van Melis Stoke een nationaal karakter krijgt, doordat deze zijn werk in de landstaal schreef, dan blijkt ook dat Melis Stoke niet in Egmond maar aan het hof werkte. Opvallend is dan echter dat latere auteurs, zoals Willem Procurator en Johannes de Beke, opnieuw het Latijn als schrijftaal hanteren en banden met Egmond hebben. Wat betreft de geschiedschrijving te Egmond kunnen wij hier waarschijnlijk het best verwijzen naar de studies van Meilink en Hugenholtz (11), waarin wordt gesteld dat de geschiedschrijving te Egmond niet meer maar ook niet minder was dan kloosterlijke annalistiek. Of de abdijs van Egmond de functie van kanselarij van de graven van Holland heeft bekleed, wordt door Kruisheer betwijfeld. (12) Hij merkt op dat de meeste onderzoekers voor hem, het bestaan van een grafelijke kanselarij zonder meer aangenomen hebben. Kruisheer tekent hierbij aan dat dit echter door geen enkel direct gegeven gesteund wordt. (13) Dat Egmond en later Rijsburg zo weinig genoemd worden als plaats van uitvaardiging van oorkonden, gecombineerd met de gegevens uit de geschiedschrijving van Egmond leidt dan ook volgens Hugenholtz (14) tot de conclusie, dat de graven zelden gedurende lange tijd in het klooster hebben verbleven.

DE DIPLOMATIEKE MISSIE VAN ABT FLORIS NAAR ENGELAND

Het klooster van Egmond fungeerde niet als volwaardige grafelijke kanselarij, maar de abten van Egmond, en later ook de abdissen van Rijsburg, traden vaak wel op als raadgever, diplomaat of gezant van de graaf. Uit de vele voorbeelden hiervan die Hof in zijn studie bespreekt, kies ik hier de diplomatieke reis van abt Floris, omdat de abt tijdens deze reis saillante details omtrent de afkomst van de H. Adalbert ontdekte, hetgeen in het kader van onze vraagstelling interessant is.

Na de moord op graaf Floris V, op 27 juni 1296, werd Floris Utenhage, abt van het klooster te Egmond, naar Engeland gezonden met een brief waarin de koning het droeve relaas van de moord op Floris V werd gemeld en waarin werd aangedrongen op de terugkeer van de jonge graaf Jan I naar Holland. Dat deze eerste missie naar Engeland niet meteen vruchten afwierp kan niet aan abt Floris alleen gelegen hebben; hij werd vergezeld door heer Dirk van Brederoode, Hendrik burggraaf van Leiden en Willem van Egmond. (15) De aanwezigheid van de abt wordt niet vermeld door Willem Procurator maar in de oorkonde wordt gesproken van *dominus abbas Egmondensis*, zodat we toch wel kunnen aannemen dat de abt inderdaad heeft deelgenomen aan de diplomatieke missie naar Engeland. Dat dit zo is kunnen we ook uit een andere bron opmaken: in de geschiedschrijving van na 1296 wordt opeens gewag gemaakt van de koninklijke afstamming van de patroonheilige van de abdijs van Egmond, St. Adalbert. Het 'bewijs' voor deze veronderstelling had abt Floris op zijn reis in Engeland gekregen. Wat had hij namelijk gedaan toen hij in Engeland was? Hij had, afgezien van zijn bezoek aan de koning, een bezoek gebracht aan de Benedictijner abdijs te Suffolk, Bury-St. Edmund. In het verslag van wat de abt aldaar zag en hoorde, lezen we het volgende. (17)

Abt Floris was rond 24 augustus (*festus sancti Bartholomaei*) op reis gegaan. Hij bezocht in Engeland de plaats waar het lichaam

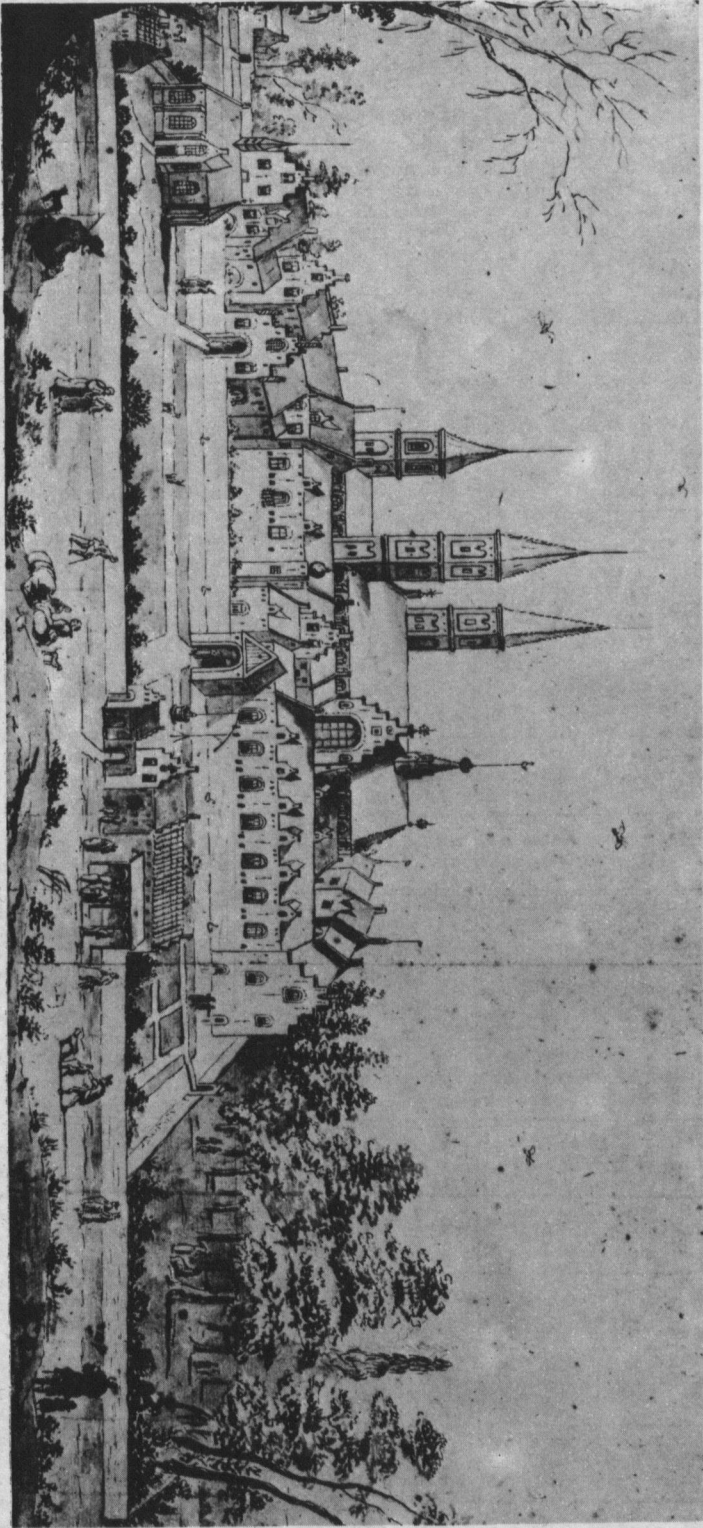
en de relikwieën van de koning van Engeland en martelaar Eadmund zich bevonden (*in quo corpus reu reliquae sanoti Eadmundi, regis quondam Anglorum et martyris, saera reconduuntur veneratione*). De monniken lieten hem een *chronica regum Anglorum Angliae* zien, waarin de H. Adalbert genoemd werd als broer van de H. Eadmund. De H. Adalbert zou vòdr de H. Eadmund zelfs 37 jaar en 7 maanden koning geweest zijn (*quod idem beatus Adalbertus triginta septim annis et septem mensibus regum Anglorum antequem dictus Eadmundus, frater ejus*). Maar dit was niet het enige; de abt ontdekte ook de gezamenlijke vader van de Heilige broers, Alemundus, en de begraafplaats van hun zuster Brictiva, namelijk Frankfurt.

Zo kwam abt Floris zonder graaf Jan I terug in Holland - Jan I zou pas in januari 1297 terugkeren - maar met een waarlijk koninklijke Heilige: voor het klooster en voor de graven een interessant gegeven. Dat abt Floris '*het slachtoffer is geworden van een grove dwaling*' (18), heeft Pijnacker Hordijk overtuigend uiteengezet. Toch werd tot aan het eind van de negentiende eeuw nog geloof gehecht aan de koninklijke afstamming van St. Adalbert. Zoals we hebben gezien, liet de abt van het eigenklooster van de graven van Holland zich er veel aan gelegen liggen, dat de patroonheilige van de abdij niet zomaar een Heilige was, maar een koninklijke, en wel een Engelse koninklijke. Dit is van belang omdat een parallel streven naar een officiële verbintenis tussen Holland en Engeland bij de graven van Holland zelf te constateren is. De jonge graaf Jan I (hij was twaalf jaar) om wie uiteindelijk de hele reis begonnen was, keerde terug naar Holland in januari 1297, nadat hij in Engeland in het huwelijk getreden was met Elisabeth, de dochter van de Engelse koning (19).

VORSTELIJKE GRAFKERK: VAN EGMOND NAAR RIJNSBURG

Vanaf de stichting van de abdij te Egmond rond 950 vervulde het klooster de vorstelijke functie van grafelijke grafkerk. In de eerste stenen abdijkerk van Egmond werden vanaf Dirk I alle graven tot en met Floris II (1091-1121) begraven. Deze kerk was als grafkerk voorbehouden aan de Hollandse gravenfamilie, dat wil zeggen dat er geen andere personen, zoals bijvoorbeeld abten, in de kerk begraven werden. Langzamerhand ontstond er echter een verwijdering tussen de graven van Holland en het klooster te Egmond en uiteindelijk werd de functie van vorstelijke grafkerk overgenomen door het tweede eigenklooster van de graven, de adellijke vrouwenabdij te Rijnsburg. Het begin van deze verwijdering kunnen we stellen rond 1130, wanneer gravin Petronilla - dan weduwe van Floris II die in 1121 stierf en die in Egmond begraven ligt - besluit tot het stichten van het klooster te Rijnsburg. Hugenholtz (20) geeft als hypothese voor het doel van de stichting van het nieuwe klooster dat het Petronilla misschien ging om een grafkerk voor haar zoon, Floris de Zwarte, die er ook daadwerkelijk begraven werd in 1133 (hij stierf in 1132). De stichteres zelf werd in 1144 bijgezet. Op dat moment was het echter nog gebruikelijk de regerende graven in Egmond te begraven. Dat geldt zowel voor Dirk VI (1121-1157) als voor Dirk VII (1190-1203); zij werden echter in de tweede stenen abdijkerk begraven. Met de bouw hiervan was men kort na de dood van Floris II in 1121 begonnen. Deze tweede kerk was niet meer uitsluitend grafkerk van de Hollandse gravenfamilie, hierin vonden ook abten hun laatste rustplaats.

Vanaf 1203 werden de graven in Rijnsburg begraven; dat geldt

tenminste voor Willem I, Floris IV, Floris V en zijn zoon Jan I. Roomskoning Willem II werd echter te Middelburg begraven. Het feit dat de functie van vorstelijke grafkerk langzamerhand overgenomen werd door de abdij van Rijsenburg zou mede verklaard kunnen worden door het feit dat drie gravendochters abdis van Rijsenburg werden (21). De abdij van Egmond had niet dergelijke nauwe banden met het hof en stond bovendien onder voogdij van de heren van Egmond. Daardoor was de abdij van Rijsenburg eigenlijk nog meer 'eigen' klooster dan de abdij van Egmond, en zo kon je er als graaf welhaast zeker van zijn dat de adellijke nonnen van Rijsenburg tot in eeuwigen dagen voor je zieleheil zouden bidden.

GASTVRIJHEID VAN HET KLOOSTER LEIDT SOMS TOT PROBLEMEN

De graven van Holland konden in principe de door hen gestichte eigenkloosters als hun eigendom beschouwen. Door hun gulle gaven en schenkingen immers waren de kloosters groot geworden. Als wederdienst wilden de leden van de grafelijke familie af en toe voor kortere of langere tijd in de abdij verblijven. Dat lange verblijven van de graven zowel in Egmond als in Rijsenburg niet heel regelmatig plaatsvonden, hebben we hiervoor in het gedeelte over de grafelijke kanselarij kunnen concluderen. Toch was er natuurlijk wel sprake van een regelmatig contact tussen de graven en de kloosters. Eén voorbeeld, waaruit blijkt dat het contact tussen klooster en hof niet altijd optimaal was, is het volgende (22). In 1197 - toen Willem I vanuit West-Friesland de graaf bestookte (zie aldaar) - kwam gravin Aleydis met een leger hof (huis) houden in het klooster van Egmond. Dit veroorzaakte een enorme opschudding in het klooster. De soldaten verstoorden de orde en regelmaat van het kloosterleven, ze aten alle levensmiddelen van de abdij op en daar kwam dan nog bij het dagelijks ge-loop door het klooster van dienaren en hofdames. Deze onaangename en ondisciplinaire situatie duurde van het feest van St. Laurentius (10 augustus) tot aan de octaaf van St. Martinus (18 november) - meer dan drie maanden - en niet toen alleen! Nee, de gravin kwam nog eens elf dagen met haar gevolg en soldaten in het klooster logeren, zogenaamd om de H. Adalbert te bezoeken, maar eigenlijk 'zonder reden', aldus de annalist. De annalist is duidelijk geïrriteerd door haar manier van doen. In Rijsenburg, waar de graven en andere adellijke families eveneens regelmatig op bezoek kwamen, ontstond bij tijd en wijle wellicht een soortgelijke irritatie. Daar was echter ook af en toe sprake van irritaties binnen de abdij zelf, zoals tijdens de periode toen abdis Ada van Holland in Rijsenburg de scepter zwaaide. Al een eeuw na de stichting verzette een gedeelte van de nonnen en conversen (werkzusters) zich tegen de geloften van armoede en gehoorzaamheid. De groep ongehoorzame kloosterbewoonsters *'trachtte in hare zucht naar wereldsche genietingen heimelijk eenig persoonlijk bezit te behouden'* en *'zocht ook de overigen tot verzet aan te sporen'* (23). De problemen liepen zozeer uit de hand, dat de nonnen en de conversen zelfs slaafs raakten met de abdis; uiteindelijk kwam Rome tussenbeide. De opstandigen werden gestraft voor hun 'handtastelijkheden'. Toen in 1949 en 1951 opgravingen (24) werden verricht in Rijsenburg, bleken deze 'handtastelijkheden' mede het bewijs te kunnen leveren voor de identificatie van het skelet wat tezamen met vijftien andere 'adellijke' skeletten werd aangetroffen voor het koor van de abdijkerk te Rijsenburg. Het skelet van abdis Ada bleek een *'nog in het proces van reparatie*

zijnde pareerfractuur van de rechter ellepijp' (25) te vertonen. Een dergelijke fractuur is typisch voor het op primitieve wijze vechten. Afgezien van de fractuur, had het skelet de juiste leeftijd en werd het op de uit de bronnen bekende plaats, midden voor het hoogaltaar gevonden.

Dat er af en toe grote problemen waren tussen hof en klooster, maar ook in het klooster zelf is duidelijk. Wat betreft de interne problematiek van vooral de abdij van Rijsburg kunnen we stellen dat een tendens naar een wereldlijk bestaan binnen het klooster steeds aanwezig blijft, ondanks pogingen van buitenaf om dit te verhinderen (zie ook hierna). Misschien hangt dit samen met het feit dat de nonnen allen van adellijke afkomst dienden te zijn; zij waren aan een bepaalde weelde gewend, en traden niet altijd in vanuit een diep beleefde vroomheid, maar omdat het nu eenmaal gewoon was dat één van de dochters van een adellijk heer in een klooster ging. Bij de abdij van Egmond speelde dit probleem veel minder, ten eerste omdat het een mannenabdij was, en er in die tijd door oorlogen eerder een manentekort en een vrouwenoverschot was dan omgekeerd. Ten tweede was de abdij van Egmond niet alleen voor adellijke heren toegankelijk, een adellijke levensstijl was voor de monniken uit Egmond dan ook minder 'normaal' dan voor de nonnen uit Rijsburg.

KLOOSTER: EEN GUNSTIG KLIMAAT VOOR HOOFSE CULTUUR

Terwijl de naamgenote van bovengenoemde Ada van Holland na de dood van haar vader niet over het graafschap mocht gaan regeren doordat zij als wettige erfgenaam opzij werd geschoven door haar oom Willem (26), zien we in Rijsburg dat een aantal adellijke jonkvrouwen het als abdis tot ware vorstin in de staat weet te brengen. Rijsburg, met alles wat daartoe behoorde; zowel landerijen, molens, brouwerijen, dorpen, tuinen, boomgaarden, polders en bedijkingen als de mensen in dienst van de abdij, vormde in feite een groot onafhankelijk grondgebied, waarover de abdis de rechten uitoefende gelijk een wereldlijke vorstin. In staatkundig en maatschappelijk opzicht bekleedde de abdis een belangrijke positie. Net als andere vorsten had de abdis bijvoorbeeld leenmannen. Bovendien stond de abdij van Rijsburg niet onder voogdij, dit in tegenstelling tot het klooster van Egmond, wat onder voogdij van de heer van Egmond stond.

Als vorstin in de staat had de abdis natuurlijk ook een hofhouding nodig. Hierover lezen we dan ook regelmatig in de bronnen. In de veertiende eeuw reeds waren *ghersoens* (kamerdienaars) in de abdij aanwezig, getuige de rekening van St. Mattheïsvond 1397 (23 februari): *'rood laken voor de garsoen en de knechts tegen 22 oude schilden'* (27). Dat de *ghersoens* tot de wereldlijke hofhouding van de abdis behoorden, kunnen we lezen in een oorkonde gedateerd 15 maart 1420 waarin: *'Clemeyns van der Horst, abdis van Reynsburch, met het convent van Reynsburch aan Claes Meinsenz., haar ghersoen overdraagt, voor levenslang den dienst van haar broederhuis en hem tot hofmeester van haar hof aanstelt'* (28). In de statuten van Beatrix van Reimerswaal tenslotte staat de samenstelling van de hofstoet van de abdis van Rijsburg beschreven (29): *'de hofstoet bestond uit een kamerdienaar, twee of drie edelwachten of hofjonkers en de kapelaan. Dezen gingen de abdis voor, wanneer zij zich naar de Hoogmis, de Vespers of naar plechtige processies begaf of daarvan terugkeerde. Ook moesten zij zich tot haar dienst en die van haar gasten ge-*

reed houden gedurende de middag- en avondmaaltijden. Ging de abdis voor aangelegenheden van het convent op reis, dan werd zij behalve door haar dienstjonkvrouwen en één van de nonnen, ook begeleid door het reeds genoemde gevolg, bij welk laatste zich nog de pastoor van Rijsburg en de rentmeester aansloten'.

Dat het wereldlijke karakter van de abdij van Rijsburg bij de de 'geestelijke leiders' in het verkeerde keelgat schoot, wordt ons duidelijk als we de voorschriften voor de abdis en de nonnen van Rijsburg bekijken zoals die opgetekend werden in een oorkonde (30) uit 1498, tussen 10 en 19 april. De voorschriften werden gegeven door Hermannus de Lockhorst, deken van St. Salvator, en mag. Gherardus de Turri, doctor in de rechten en deken van Sint Pieter. Deze heren gaven voorschriften 'aangaande het klooster-slot, het stilzwingen, de maaltijden met wereldlijke personen, de (kleren)kisten zonder slot, het opnemen van nonnen, het biechten en communiceren, het dragen van wollen lijfgoed en het slapen op strozakken, de gemeenschappelijke tafel, het nachtelijk koor-gebed, het afsluiten van het (nonnen)koor door een gordijn tijdens de Missen aan het hoogaltaar, en aangaande de biechtvader der nonnen'. Dat men het noodzakelijk achtte de abdis en de nonnen op zoveel punten terecht te wijzen, doet vermoeden dat 'de kloostertucht danig verslapt' (31) was. Maar het feit dat abdis Beatrix van Reimerswaal (32) en met haar 20 kapittelvrouwen zich niets lieten verordonneren blijkt uit de hierboven reeds geciteerde Statuten, die door hen werden opgesteld op 17 april 1498, waarbij ze heel snel op de ontstane probleemsituatie inspeelden. Dat het klooster geenszins het karakter van 'versterving en boete' droeg, blijkt ook uit de Statuten, hoewel die enkele dagen later nota bene door dezelfde bisschop van Utrecht, Fredericus van Baden, erkend werden (33) als 'redelijk en niet in strijd met het kerkelijk recht'.

Dat de hofhouding van de abdis ook aanwezig was tijdens de maaltijden is al ter sprake geweest. Aan deze maaltijden werd regelmatig deelgenomen door de edelen die in de abdij op bezoek kwamen. Zo kwam Willem V van Beieren (1354-1389), die vlak bij Rijsburg in Den Haag hof hield naar de abdij om feesten en jaargetijden mee te vieren en ook om vergezeld van zijn ridders (34) 'metter vrouwen van den cloester te hoveren (een maaltijd te houden) ende te dansen'. Etende en dansende nonnen: Hüffer is er pijnlijk door geschokt maar tekent er wel bij aan dat het feit dat dit alles gewoon vermeld wordt in de grafelijke rekeningen, er op duidt dat men 'er niet direct iets ongeoorloofds in zag'. (35) En waarschijnlijk waren de nonnen tijdens deze maaltijden en feesten niet in hun ordesgewaad gekleed, maar in wereldlijke kleedij gehuld, daar het anders wel heel vreemd zou zijn dat de nonnen prachtige bovenkleden van verwanten erfd.

De nonnen bleken nogal bedreven in de fijne naaldkunst, getuige de wandtapijten die bij feestelijke gelegenheden de ruwe wanden van zalen en vertrekken moesten verbergen. Zo is in een veertiende eeuwse rekening sprake van kostbare tapijten met salamanders, kapellen, akelei, witte klokjes en andere bloemen geborduurd, waarmee de kamer van graaf Jan van Blois, heer van Beaumont, werd behangen zo vaak hij de abdij kwam bezoeken (36). Zo ver ging kennelijk de gastvrijheid van de nonnen! Deze Jan van Blois was ook een veel geziene gast in andere adellijke vrouwenabdijen, onder andere de abdij van Maubeuge in Noord-frankrijk. Hij reisde ook veel samen met Albrecht, hertog van Beieren en ruwaard van Holland, die van de gastvrijheid van het klooster gebruik maakte om vandaar uit met zijn gevolg te gaan jagen in de duinbossen (37). Ook de echtgenote van Albrecht,

Margareta van Liegnitz, vertoefde in de abdij als deze niet in Den Haag was. Zij ontving er in de maand juli 1364 bovengenoemde Jan van Blois (38). Ook Albrecht reisde vaak naar Rijsburg. Bij dergelijke bezoeken werden de gasten goed onthaald; in de lente van 1397 werden vijf 'pinten romaniën' (Griekse wijn) en drie 'stoep riinswijns' gekocht 'doe (toen) mijn here in Rijsburg was' (39). In een andere rekening uit 1478-1479 (40), worden uitgaven voor 'gember, amandelen, tragij (suikergoed), dadels, suiker, appels "van Arangen" (sinaasappelen); muscaat, grein, foelie, peper, nagelen, kaneel, safraan, "compost" (vruchtenmoes) rozijnen, rijst, tornesol (lakmoes), vijgen, honing, wastoortsen en -kaarsen, olijfolie, olijven, kappertjes' vermeld. Het kan de gasten van de abdij niet aan veel ontbroken hebben, getuige de uitgebreide 'boodschappenlijst'. Werd hun tong gestreeld door de spijzen en de wijn, hun oor werd gestreeld door muziek, gespeeld door 'pijpers, trompers, luytslaichers' en wat dies meer zij. In een rekening uit 1482-1483 (41) staat bijvoorbeeld: 'Item gegeven meester Claes luytslaicher van he:en Philips van Wasse-nair 8 gr., als hij tiairrent als men rekende (18 november 1482) voir mijnre vrouwen tafelen speelden'.

Toen Albrecht vergezeld van zijn tweede echtgenote, Margaretha van Kleef, de abdij van Rijsburg eens bezocht, ontvingen beiden van de abdis een geschenk: 'een span (mantelgesp) ende enen ring net enen dyamant' (42). Het blijkt, dat vooral in de Late Middeleeuwen, toen de residentie in Den Haag gevestigd was, men in Rijsburg veelvuldig vorstelijk bezoek ontving. Maar de abdisen zelf lieten zich wat betreft het bezoeken van het hof in Den Haag ook niet onbetuigd! Zo verbleef abdis Agnes van Horn, die sinds 1396 de abdij bestuurde, vaak als gast aan het hertogelijk hof in Den Haag. Zij bezocht ook de edelen in de omtrek, en was bijvoorbeeld rond de 25ste juli 1383 op bezoek bij de burggraaf van Leiden (43). Ook Catharina van Reimerswaal, wiens abdiszegel in 1397 werd graveerd, genoot de bijzondere gunst van het hof. Zij was vaak in Den Haag en niet altijd was haar bezoek van informele aard. In de lente van 1397 ging ze naar het hof 'doe de cloestren ontboden waeren' (44), dat wil zeggen toen de oversten van de kloosters naar Den Haag geroepen waren, waarschijnlijk om daar deel te nemen aan vergaderingen of besprekingen met de vorst en zijn raadslieden.

Dat de graven niet alleen aan bestuur en andere belangrijke zaken dachten moge blijken uit het feit dat vanuit Den Haag een bode naar Rijsburg werd gestuurd met rozen voor de abdis! (45) En wat te denken van het bezoek van een dienaar van de gravin in 1397; hij bracht een *lupaert*, een echt luipaard mee om aan de bewoonsters van de abdij te laten zien. Net als de hertog van Gelre had graaf Albrecht namelijk een dierentuin. Naast het luipaard bezat hij onder andere leeuwen en een gedresseerde kameel. Of de bewoonsters van de abdij deze uitheemse dieren ook ooit hebben aanschouwd, is niet bekend. Aan de ruime fooi die de dienaar ontving toen hij met het luipaard naar het klooster was gekomen, kunnen we echter wel aflezen dat een dergelijk initiatief van de graaf zeer werd gewaardeerd.

CONCLUSIE

Bumke's veronderstelling, dat er een samenhang bestaat tussen opkomst van vorstelijk en landsheerlijk gezag én de vorstelijke eienkloosters, kan m.i. voor Holland bevestigend beantwoord worden.

Zowel de abdij van Egmond als het klooster van Rijsenburg hebben vorstelijke functies vervuld. Daar het klooster van Egmond ca. twee eeuwen eerder gesticht werd dan het klooster te Rijsenburg, is het niet zo vreemd dat sommige vorstelijke functies in Egmond duidelijker aanwijsbaar zijn, en andere in Rijsenburg. In Egmond heeft men er vanaf de stichting aan gewerkt om de patroonheilige tot Heilige van Holland op te stuwen. Bij Rijsenburg vinden we geen activiteit op dit terrein. Omdat zich in Egmond het eerste eigenklooster van de graven bevond, vinden we hier de oudste oorkonden en de oudste geschiedschrijving. De 'kanselarij' en de geschiedschrijving zijn echter niet uitgegroeid tot vorstelijke taken voor de abdij; om bijvoorbeeld de dynastie van de vorst te schrijven. Wel hebben kloosteroversten als raadgever, diplomaat of gezant opgetreden in dienst van de graaf, zowel abten van Egmond, als abtissen van Rijsenburg. De vorstelijke functie van vorstelijke grafkerk hebben beide kloosters mogen vervullen. Dat er echter langzaam een verschuiving optrad van de aandacht van de graven van Egmond naar Rijsenburg, was een ontwikkeling die inzetten rond het midden van de twaalfde eeuw. Het klooster als plaats om hof te houden is een functie die voor beide kloosters geldt. Maar ook hier treedt de aandachtsverschuiving van de vorst ten gunste van Rijsenburg op. Zo kan Rijsenburg dan ook uitgroeien tot een plaats waar de vorsten graag vertoeven; voor meer wereldse vermaken, zoals we gezien hebben. Vooral wat betreft de laatstgenoemde functie, het klooster als centrum van hofcultuur, zou een herinterpretatie van het magnum opus van Hüffer misschien tot heel interessante gegevens kunnen leiden. De titel van dit artikel zou dan misschien ook beter vragend gesteld kunnen zijn: eigenkloosters van de graven van Holland: vroom of wereldwjs ?

NOTEN

- 1 O. Oppermann, *Fontes Egmundenses* (Utrecht, 1933) 14-15.
- 2 J. Bumke, *Mazene im Mittelalter* (München, 1979) 44 e.v.
- 3 J. Hof, *De abdij van Egmond van de aanvang tot 1573* (Den Haag en Haarlem, 1973) 28.
- 4 E.H.P. Cordfunke *Opgravingen in Egmond. De abdij van Egmond in historisch-archeologisch perspectief* (Zutphen, 1984) passim.
- 5 A. Korteweg, 'Thierry II, count of Holland, and his wife Hildegard and their donations to Egmond abbey' in: *Byzantium and the Low Countries in the tenth century* (Brediusstichting; Hornen, 1985) 146-156.
- 6 Oppermann, *Fontes*, 190; Hof, *Abdij van Egmond*, 50, 382-383.
- 7 C. Pijnacker Hordijk, 'Wat weten we omtrent den H. Adelbert van Egmond' in: *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis oudheidkunde*, 4e reeks I (1900) 145-174; Hof, *Abdij van Egmond*, 382.
- 8 Oppermann, *Fontes*.
- 9 P.A. Meilink, *De Egmondsche geschiedbronnen* (Den Haag, 1939).
- 10 J. Romein, *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen* (Haarlem, 1932).
- 11 F.W.N. Hugenholtz, E.H.P. Cordfunke en B.K.S. Dijkstra, *De graven van Holland en de abdij van Rijsburg* (Zutphen, 1980) 9.
- 12 J.G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299* (Den Haag en Haarlem, 1971) 177 e.v.
- 13 *Ibidem*, 178-179.
- 14 Hugenholtz, *De graven van Holland*, 9
- 15 Hof, *Abdij van Egmond*, 382,
- 16 L.P. van den Bergh, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (2dln; Den Haag, 1866, 1873, supplement 1901) II, 433, no. 950.
- 17 Pijnacker Hordijk, 'H. Adelbert', 173.
- 18 'Ibidem', 164.
- 19 Van den Bergh, *Oorkondenboek*, II, 444, no. 969.
- 20 Hugenholtz, *De graven van Holland*, 15 noot 7.
- 21 *Ibidem*, 10.
- 22 Oppermann, *Fontes*, 190.
- 23 M. Hüffer, *De adellijke vrouwenabdij van Rijsburg, 1133-1574* (Nijmegen en Utrecht, 1922) 59, 59 noot 1.
- 24 Hugenholtz, *De graven Holland*, 23.
- 25 *Ibidem*.
- 26 F.W.M. Hugenholtz, 'Vorstin Ada van Holland'. *Middeleeuwers over vrouwen I* (Utrecht, 1985) 12-26.
- 27 M. Hüffer, *Bronnen voor de geschiedenis der abdij Rijsburg* (Den Haag, 1951) 780; Hüffer, *Vrouwenabdij*, 114.
- 28 Hüffer, *Bronnen*, 253, no. 695; Hüffer, *Vrouwenabdij*, 113.
- 29 Hüffer, *Bronnen*, 700.
- 30 *Ibidem*, 437-438, no. 1024.
- 31 Hüffer, *Vrouwenabdij*, 180.
- 32 *Ibidem*, 181; Hüffer, *Bronnen*, 438-442.
- 33 Hüffer, *Vrouwenabdij*, 183-184.
- 34 *Ibidem*, 83.
- 35 *Ibidem*.
- 36 *Ibidem*, 52.
- 37 *Ibidem*, 90.
- 38 *Ibidem*.
- 39 *Ibidem*, 101.
- 40 Hüffer, *Bronnen*, 860, fol. 46a.
- 41 *Ibidem*, 899, fol. 56a.

- 42 Hüffer, *Vrouwenabdij*, 102; Hüffer, *Bronnen*, 778, fol.38a.
43 Hüffer, *Vrouwenabdij*, 91.
44 *Ibidem*, 102.
45 *Ibidem*.

FLORIS de V.

Heer GERARD van VELSEN, Ridder
Heere van Velsen, Noortwyk, Kronenborg, &c.
geheime Raad van
FLORIS DE V.
Graaf van Holland.